

Є. В. Дядюкіна, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

САМООЦІНКА ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОНЯТТЯ

Дядюкіна Є.В.

Самооцінка як міждисциплінарне поняття

У статті розглядається сутність поняття „самооцінка” в суміжних науках, особливості самооцінки молодших школярів та взаємозв’язок рівня самооцінки та поведінки учнів.

Ключові слова: самооцінка, рівні самооцінки.

Дядюкіна Е.В.

Самооценка как междисциплинарное понятие

В статье рассматриваются сущность понятия „самооценка” в смежных науках, особенности самооценки младших школьников и взаимосвязь уровня самооценки и поведения учеников.

Ключевые слова: самооценка, уровни самооценки.

В контексті сучасної особистісно-орієнтованої парадигми освіти все більшої ваги набувають суб’єктні якості особистості, зокрема її самооцінка. До того ж, молодший шкільний вік є сензитивним до формування цієї складової самосвідомості. Цьому також сприяє поява таких вікових новоутворень, як внутрішній план дій та рефлексія.

Проблема самооцінки особистості є однією з найбільш досліджуваних у психолого-педагогічній теорії, але при цьому менш розглянутим є питання про вікові особливості формування самооцінки молодших школярів.

Самооцінка, як свідчать дослідження Б. Ананьєва, Л. Виготського, О. Спіркіна, Г. Костюка, В. Століна, К. Левіна, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, є складним, багатоаспектним феноменом, що досліджується в філософії, соціології, психології та педагогіці, тобто є предметом міждисциплінарного дослідження. Для більш ретельного розуміння вікових особливостей

самооцінки молодших школярів необхідно з'ясувати методологічне підґрунтя зазначеної проблеми. Метою нашої статті є аналіз теоретико-методологічних аспектів щодо формування самооцінки особистості.

Існують різні наукові підходи до визначення сутності поняття “самооцінка”. Більшість дослідників (У. Джеймс, К. Роджерс, І. Кон, А. Петровський, Г. Ліпкіна та ін.) розглядають самооцінку як оцінку особистістю самої себе, своїх здібностей, якостей і місця серед людей. [1, с. 352.]. У працях вітчизняних і зарубіжних психологів (Н. Анкудінова, А. Бодальова, Л. Божовича, Є. Бондаренко, Р. Бернс, А. Валлон, М. Шебек) представлені теоретичні положення про співвідношення та взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників становлення самооцінки як структурного компоненту самосвідомості. Але значна кількість досліджень зосереджена лише на двох вікових групах: дошкільний вік і юнацький вік. Становлення особистості молодшого школяра, взаємовплив самооцінки і навчальної діяльності обґрунтовується лише в окремих працях (С. Максименко, М. Боришевський, Х. Василькевич, О. Дусавицький), тому дослідження особливостей самооцінки молодшого школяра є актуальним.

Для більш ґрунтовного розуміння сутності самооцінки розглянемо більш детально різні підходи його визначення.

Першим, хто ввів поняття “самооцінка”, був Уільям Джеймс – “образ самого себе” у структурі особистості. У теорії У. Джеймса структура особистості складається з трьох частин. По-перше, це її складові елементи; по друге – відчуття й емоції відносно цих елементів (самооцінка); по-третє, це вчинки, що обумовлені цими елементами особистості.

Беррес Фредерік Скінер пов'язував зазначене поняття з досвідом особистості, з якого людина черпає уявлення про себе. Ряд психологів (В.О. Горбачова, Н.Є. Акудінова, І.М. Бронніков) підкреслюють важливість діяльності людини, тому що самооцінка, як й інші особистісні утворення, формується у результаті діяльності, через усвідомлення себе як суб'єкта цієї діяльності, через оцінку своїх здібностей і якостей. Головну роль вони

відводять соціальному середовищу, сімейному і шкільному вихованню, колективу та іншому.

Альфред Адлер розкрив значення дитинства у формування самооцінки, коли діти знаходяться у залежності від батьків і без них вони незахищені. Карл Роджерс демонструє дещо інший підхід і розуміє самооцінку як структурний компонент Я-концепції особистості. На його думку, Я-концепція особистості формується у процесі соціалізації через взаємодію з іншими значимими людьми (батьками, друзями та іншими).

Абрахам Маслоу розглядає самооцінку через описану ним ієрархію потреб, серед яких з самооцінкою він пов'язує два рівні: це потреба у приналежності та любові й потреба у самоповазі.

Наукові підходи сучасних психологів щодо сутності поняття “самооцінка” (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло, С. Тищенко, О. Тихомандрицька) пов'язані з емоційним ставленням дітей до себе, з розвитком рефлексивної свідомості, з соціальними аспектами психології особистості, з практичним самопізнанням, з гармонійним образом “Я”.

Таким чином, необхідно зазначити, що визначення поняття самооцінки в психології є дискусійним. Одні науковці вважають Я-концепцію і самооцінку провідними і самостійними новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс), інші відносять самооцінку як компонент Я-концепції (Р. Бернс), розглядають також самооцінку як процес, результатом якого є Образ-Я (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло). Відповідно підходу (В. Гінецінський) самооцінка розглядаються як властива характеристика індивідуальності особистості, а самосвідомість – це властивість особистості як суб'єкта, тобто розглядаються окремо. Ми вважаємо, що розглянуті наукові підходи не суперечать, а лише доповнюють одне одного. В контексті нашого дослідження ми поділяємо погляди Є. Белінської, Г. Гуменюк, У. Джеймса, І. Кона, А. Петровського, К. Роджерса і визначаємо самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який виконує регуляторну і

захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємодії з іншими людьми.

В педагогіці поняття “самооцінка” має вагомe значення в усіх основних її категоріях: навчання, виховання та розвиток. В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка наведене таке визначення: “Самооцінка - судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Самооцінка – вияв оцінного ставлення людини до себе. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу порівняння, синтезу”. [2, с. 296] Самооцінку пов’язують з самосвідомістю. Елементарні форми самосвідомості, в тому числі й самооцінки, закладаються й розвиваються вже в дошкільному віці, у процесі гри (Г. Гуменюк, С. Ладивір, Т. Піроженко, Л. Уманець та ін.). В дошкільних закладах виховання самосвідомості має цілеспрямований характер. По-перше, це виховання потреби в самопізнанні, в самооцінці й аналізі своєї поведінки й діяльності. По-друге, це допомога дітям у правильній і об’єктивній оцінці самих себе, своїх якостей і поведінки. І головне, це створення в дітей установки на самовиховання, вироблення нетерпимості до виявлених недоліків, наполегливого бажання виправити їх. Тобто вчитель початкових класі має починати не з білого листа, а враховувати те, які уявлення, потреби й установки сформовані у дошкільному віці чи то у дитячому садку, чи то у родині.

Самооцінка у процесі навчання розглядається як метод підвищення навчально-пізнавальної діяльності й контролю навчальної діяльності. Він передбачає критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей та об’єктивне оцінювання досягнутих успіхів [3, с. 154]. М. Фіцула зазначає, що для формування самоконтролю і самооцінки педагог повинен мотивувати виставлену учневі оцінку, пропонувати йому оцінити свою відповідь, організувати в класі взаємоконтроль, рецензування відповідей інших учнів тощо. Це свідчить про те, що на молодшого школяра, на формування його самооцінки основний вплив має оцінювання його навчальної діяльності вчителем. Діти, орієнтуючись на оцінку вчителя, самі вважають себе і своїх

ровесників хорошими, середніми і поганими учнями, наділяючи кожную групу відповідними якостями. Оцінку навчальних досягнень на початку шкільного навчання діти сприймають як оцінку особистості в цілому, за нею визначається і соціальний статус дитини серед ровесників. Тому, як зазначає І. Кулагіна, у деяких учнів з високими навчальними досягненнями самооцінка завищується, а у невстигаючих і край слабких учнів систематичні невдачі та низькі оцінки знижують їх впевненість в собі, в своїх здібностях [4, с. 268]. Вивчаючи динаміку самооцінки в початкових класах, виявила наступну закономірність. У невстигаючих учнів завищена на початку навчання у першому класі самооцінка різко знижується до четвертого класу і, як наслідок, з'являється відчуття власної неповноцінності, безнадійності. Знижує гостроту таких хвилювань компенсаторна мотивація – направленість не на навчальну діяльність, а на інший посильний вид діяльності. Але ж навчальна діяльність є основною для молодших школярів, і якщо в ній дитина не відчуває себе компетентною, її особистісний розвиток порушується. Для розвитку у дітей адекватної самооцінки і відчуття компетентності необхідно створювати у класі атмосферу психологічного комфорту й підтримки, як під час навчання, так і при організації інших видів діяльності в позаурочний і позашкільний час, при взаємодії з однолітками.

Стосовно розвитку особистості треба зазначити, що цей процес відбувається під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників у трьох напрямках: анатомо-фізіологічному, психічному і соціальному [3, с. 40]. Тому самооцінка, стосовно розвитку, охоплює оцінювання своїх фізичних і розумових здібностей, природних задатків, зовнішності, емоцій, свого життєвого досвіду та соціальних якостей. Так як розвиток це процес динамічний, то і самооцінка переходить з однієї якісної форми в іншу, тобто розвивається.

Самооцінка у системі виховання – це прагнення до критичної оцінки своїх власних вчинків і вчинків оточуючих. Самооцінка суттєво впливає на

процес виховання, а формування правильної оцінки власної особистості – перший крок до самовиховання.

Дуже важливим аспектом роботи вчителя у цьому напрямку є налагодження співробітництва з батьками. Бо від стилю сімейного виховання і цінностей, які закладаються у родині, залежить ставлення дитини до себе, до навчання, рівень її домагань і морально-етичні норми поведінки, які являються підґрунтям виховання у початковій школі.

Процес формування самооцінки знаходиться в залежності від взаємодії учня молодшого шкільного віку з учителем, однолітками (дитячим соціумом) і родиною. Тому ми вбачаємо, що самооцінка дитини формується на перетині трьох площин – факторів, що закладають її основу: оцінка навчальної діяльності учня вчителем, взаємодія дитини з ровесниками та її статус серед них, стиль і цінності родинного виховання.

Особистість учня молодшого шкільного віку формується не ізольовано, а у взаємодії з соціальним середовищем, в якому вона перебуває. А саме адекватна самооцінка формується за умов ціленаправленості й єдності впливів на дитину цих факторів, тобто в інтеграції процесів соціалізації й виховання молодших школярів, у використанні вчителем і батьками знань з психології в навчально-виховному процесі та родинному вихованні.

У педагогічній теорії більш досліджуваним є питання про вікові особливості самооцінки, а також виявлення взаємозв'язку рівня самооцінки та поведінки учнів за допомогою діагностичних карток і методик (В. Родіонов, М. Ступніцька та інші) [5, с. 78]. Ми надаємо їх в таблиці 1.

Таким чином, представлені теоретичні аспекти проблеми самооцінки стали теоретико-методологічним підґрунтям нашого дослідження. Ми розуміємо самооцінку як основний структурний компонент самосвідомості, який виконує регуляторну і захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємодію з іншими людьми. А її формування – як складний і динамічний процес на який впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори, що є рушійною силою у діяльності та поведінці

особистості. Самооцінка молодших школярів характеризується стійкістю, недостатньою адекватністю, слабою диференціацією за змістом, несамокритичністю.

Таблиця 1

Особливості поведінки учнів з різним рівнем самооцінки

Самооцінка	Особливості поведінки	Відношення до помилок	
		Своїх	Чужих
<i>Адекватна</i>	Активний, товариський, оптимістичний	В цілому – адекватне: може засмутитися; свої намагається виправити, чужим співчуває	
<i>Висока</i>	Прагнення до успіху в різних видах діяльності, впевненість у своїх силах	Частіше не виправляють, а намагаються забути, не думати про них	Порівняно байдуже
<i>Зависока</i>	Зарозумілий, безтактний. Переоцінка своїх можливостей, недооцінка чужих	Вважають випадковими, викликаними сторонніми факторами (“погано себе почував”)	Вважають закономірними, самі собою зрозумілі
<i>Низька</i>	Невпевненість у собі, сором’язливість, підвищена тривожність	Хвилюються, але не намагаються виправити	Порівняно байдуже
<i>Занизька</i>	Пасивність, замкнутість. Постійна недооцінка своїх здібностей, переоцінка інших	Вважають закономірними, сприймаються як належне	Виправдову-ють, вважають випадковими

Література

1. **Петровський А. В., Ярошевський М. Г.** Психологія Словарь. / А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський – Москва : Издательство политической литературы, 1990 – 540 с.
2. **Гончаренко Семен.** Український педагогічний словник. / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. **Фіцула М. М.** Педагогіка. Навч. посібник. / М. М. Фіцула – К. : Академвидав, 2006 – 559 с. – (Альма-матер)
4. **Кулагина И. Ю., Коллюцкий В. Н.,** Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека / И. Ю. Кулагин, В. Н. Коллюцкий – Учебное

пособие для студентов высших учебных заведений. – Москва : Т.Ц. Сфера, 2004. – 464 с.

5. **Родионов В. А.**, Ступницкая М. А. Взаимодействие психолога и педагога в учебном процессе / В. А. Родионов, М. А. Ступницкая – Академия развития: Академия Холдинг, 2001. – 160 с.

Dyadyukina E.V.

Self-appraisal as concept a few sciences

In the article examined essence of concept „self-appraisal” in the allied subjects, features of self-appraisal of junior schoolboys and intercommunication of level of self-appraisal and conduct of students.

Keywords: self-appraisal, levels of self-appraisal.

Відомості про автора

Дядюкіна Євгенія Володимирівна – асистент кафедри дошкільної та початкової освіти, пошукувач ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”